

## **XVIII. YÜZYILDA TAKTİK DEĞİŞİM: BİR OSMANLI MUHAREBE ALANI KROKİSİ ÜZERİNE NOTLAR**

Cevat ŞAYİN\* - Fatih YEŞİL\*\*

### **Özet**

Bu çalışma, XVIII. yüzyılda çizilmiş olan bir muharebe alanı krokisi temelinde, Osmanlı ordusunun taktik düzenini Avrupa askerî tarihi çerçevesine oturtmaya çalışmaktadır. Makalede öncelikle XVII. yüzyıl başlarından itibaren Avrupa ordularının benimsediği taktik formasyonlar karşılaştırmalı bir biçimde tasvir edilmektedir. Osmanlıların, Avrupa ordularında değişen taktik düzene verdikleri tepki çalışmanın bir diğer konusudur. Osmanlı ordusunun XVIII. yüzyıl ortalarında savaş alanındaki yayılışını gösteren kroki, bu iki temel bağlamda yorumlanmaktadır. Krokide gösterilen topçu, piyade ve süvari birliklerinin muharebedeki vazife ve sorumlulukları, birbirleriyle karşılaştırmalı olarak tartışılmaktadır.

**Anahtar kelimeler:** Osmanlı Ordusu, Topçu, Piyade, Süvari, Taktik.

### **A. XVIII. Yüzyıl Avrupa'sında Taktik Arayışlar**

Avrupa ordularında tüfeklerin yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmasının harp tarihindeki en önemli olaylardan birisi olduğuna dair askerî tarihçiler arasında ortak bir kanaat bulunmaktadır. Ordu organizasyonunu ve lojistik faaliyetleri tamamen değiştiren ateşli silahların yaygın kullanımı, tüfek teknolojisindeki ilerlemelere paralel olarak taktik formasyonu da etkileyecek

---

\* Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Strateji ve Stratejik Araştırmalar ABD; csayin@harpak.edu.tr, sayincevat@gmail.com.

\*\* Dr., Hacettepe Üniversitesi, Tarih Bölümü; fyesil@hacettepe.edu.tr.

gelişmeleri beraberinde getirmişti. Nitekim XVII. yüzyıl başlarında Avrupa orduları, daha çok *derin düzen* (*Column*) olarak isimlendirilen formasyonla savaş alanına yayılmaktaydı. Buna göre, fitilli tüfekler ve yaklaşık beş metre uzunluğundaki mızraklarla donatılmış, safları sık kare formundaki piyade taburları, düşman süvari akıncılarına karşı kullanılmaktaydı<sup>1</sup>. Ancak dönemin şartları gereği, oldukça ağır olan tüfeklerin oluşturduğu dezavantajın yanı sıra, neferler yeniden ateş edebilmek için yaklaşık beş dakikalık bir süreye ihtiyaç duyuyordu. Dolayısıyla dakikada iki atış gibi oldukça mütevazî bir sürekliliğin sağlanabilmesi için onarlı sıralar halinde dizilen neferlere, senkronik olarak yer değiştirmeleri talim ettirilmeliydi. Topçu sınıfı ise, henüz piyade ve süvari neferâtı gibi yarı bağımsız hareket edebilecek bir güç olarak değil, savaş alanında daha çok düşman piyadelerine göre konuşlandırılmaktaydı. Bu bağlamda topçuların, piyadeler gibi hızlı hareket etmesine ne gerek ne de imkan vardı. Piyadelerin, cephenin ortasında bulunan topların hemen arkasında saf tuttuğu bu taktik formasyonda, süvariler ordunun sağ ve sol kanatlarına eşit bir biçimde paylaştırılıyordu. Hasmin kare formundaki düzenini bozabilmek için toplar ve alaybozan tüfekler, muharebenin hemen başında ateşlenmekteydi. Daha sonra iki tarafın süvari birliklerinin savaşa tutuşması ve galip süvarilerin, mağlup piyade güçlerine saldırarak yok etmesiyle muharebe sonuçlanıyordu<sup>2</sup>. Toplar tarafından desteklenen mızraklı piyadelerin savunma gücü ve süvarilerin şok etkisi yaratan hızlı hücumları *derin düzenin* iki temel unsuruydu.

Kağıt üzerinde oldukça basit ve etkiliymiş gibi görünen *derin düzen* çözülmesi imkansız problemleri de beraberinde getirmişti. Zira ateş gücünün artırılması için piyade tüfekçilerin sayısının çoğaltılması durumunda, dörtgenlerin ihtiva ettiği mızraklı asker sayısı azalmakta, tüfekli piyade yakın dövüş halinde yegâne savunma imkanından mahrum kalmakta ve düşman süvarisi kolay bir zafer elde etmekteydi. Piyade sayısının sabit kalması şartıyla, daha yüksek ateş gücü elde edebilmek için kare formasyondan vazgeçilerek cephe hattının uzatılması ise ordunun kanatlarını ve arka tarafını çok daha nazik

---

<sup>1</sup> William H. McNeill, *The Pursuit of Power, Technology, Armed Forces, and Society since A.D. 1000*, Chicago 1982, s. 94.

<sup>2</sup> Jacques de Guibert, *Askeri Yazılar, 1772-1790*, çev. A. Şensilay, İstanbul 2005, s. 22 vd.

## XVIII. YÜZYILDA TAKTİK DEĞİŞİM

bir duruma sokuyordu<sup>3</sup>. Tüfek teknolojisinin seri ateşlemeye elvermeyen görece geriliği de aynı zamanda kare formasyonun korunarak ateş gücünün artırılmasını engellemekteydi. Bu bağlamda XVII. yüzyıl ortalarında Avrupalı taktisyenleri meşgul eden en önemli sorun ateş üstünlüğünün nasıl ele geçirileceğine dairdi.

XVII. yüzyıl başlarındaki ateş gücünün artırılması konusunda yaşanan problemin çözümü devrin askerî dahileri Hollandalılar ve İsveçlilerden geldi. Gustav Adolph ve Moritz von Nassau'nun<sup>4</sup> savaş müteahhitlerinin tertip ettiği çoğunluğu maceraperest işsizlerden oluşan birlikler yerine inançlı yurttaşlardan oluşan nispeten homojen bir orduyu ikame etmesi, ordu organizasyonundaki değişimin çok daha ötesinde bir anlama sahipti. Neferlerin disiplini ve kontrol edilebilirliklerini artıran bu yeni uygulamanın tüfek teknolojisindeki gelişmelerle aynı döneme denk düşmesi<sup>5</sup>, taktik uygulamaları da baştan sona değiştirecekti. Bu değişime ordu organizasyonundaki ve örgütsel yapıdaki dönüşümler eşlik etti. Örneğin orduların ihtiva ettiği süvari ve dolayısıyla mızraklı piyade sayıları, gün geçtikçe ateşli silah kullanan piyadelere oranla azalmaya başlamıştı. Bu durum daha ileri teknoloji ürünü tüfeklerin icadıyla alakalıydı. Daha hızlı doldurulabilen tüfeklerin yanı sıra ateş gücünü artırmanın bir yolu olarak ordular, savaş alanına artık enlemesine/dikdörtgen bir formasyonda yayılmaktaydı. Savaş alanının/cephenin genişlemesi anlamına gelen bu yeni formasyonla<sup>6</sup>, *ince düzen (Line)*, birlikte kumanda subayının sesiyle komuta edebileceği büyüklükteki askerî birimler (*batallion/tabur*) ordu organizasyonunda temel birim haline geldi<sup>7</sup>. Tüfeklerle yapılan salvo atışlarının her türden süvari hücumunu kıracak kadar yoğunlaşması piyade sınıfının

---

<sup>3</sup> Nitekim Jean de Folard'ın (1669-1752) yaptığı hesaplamalara göre bir taktik dörtgenin uzunluğu derinliğinin en fazla üçte ikisi kadar olabilirdi. Folard ve ona muhalefet eden Maurice de Saxe'm dörtgen formasyon konusundaki görüşleri için bkz. Gérard Chaliand, *The Art of War in World History*, Berkeley 1994, s. 570, 584-585.

<sup>4</sup> Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Werner Hahlweg, *Die Heeresreform der Oranier und die Antike*, Berlin 1941.

<sup>5</sup> J. A. Van Doorn, *The Soldier and Social Change: Comparative Studies in the History and Sociology of the Military*, California 1973, s. 17-33.

<sup>6</sup> Ulrich Bröckling, *Disiplin, Askerî İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, çev. V. Atayman, İstanbul 2001, s. 101.

<sup>7</sup> Max Weber, *Economy and Society, An Outline of Interpretive Sociology*, ed. G. Roth ve C. Wittich, Londra 1978, II, 982.

üzerindeki yükü daha da artırmıştı. Buna mukabil piyadeler, tankların icadına kadar süvarinin hızına ve etkinliğine ulaşamayacaktı. Süvariye nazaran daha yavaş kalan piyadenin ateş üstünlüğünü ele geçirebilmesi için cephe hattının uzatılması ise cephenin yarılma riskini artırmaktaydı. Kaldı ki, topçu ve avcı birliklerinin desteğinde hücum kolları halinde taarruz eden piyade birliklerinin saf düzeninden, muharebe sırasında hedef küçültebilmek için bir anda kol düzenine geçmesinde de ciddi problemler yaşanmaktaydı.

Piyade neferlerinin de tıpkı süvariler gibi hızlarını artırmak ve saldırılarda çok etkisi yaratmak için tüfeklerin<sup>8</sup> ve teçhizatın olabildiğince hafifletilmesinin yanı sıra XVIII. yüzyıl ortalarındaki yeni bir icat savaş yapma biçimini tamamen değiştirecekti. Nitekim kadim mızrakçılar yerlerini, süngü ve kasatura taşıyan yeni askerlere bırakmaya başlamıştı. Savunma kabiliyetini artıran bir araç olarak süngünün kullanımı cephe hattının daha da genişlemesini sağlamıştır<sup>9</sup>. Ancak süngü, tek başına piyade neferlerinin taarruz yeteneklerini artırmak için yeterli değildi. Zira kadim mızraklı savaşçı ateşli silahla vurulma korkusu olmadan göğüs göğse mücadele ederdi. Ateşli silahların yaygınlaştığı ve halk ordularının kurulduğu XVIII. yüzyılda da durum farklı değildi. Ateşli silahların yaygın kullanımına rağmen neferlerden yine göğüs göğse mücadele etmeleri bekleniyordu. I. Dünya Savaşı dahil olmak üzere orduların açık alanda büyük zayıf vermesi, yüzyıllar boyu değişmeyen bu taarruz mantığının doğal sonucuydu. Zayıfı önlemek konusunda devrin askerî uzmanlarının yapabildiği tek öneri, temel askerlik eğitiminde, saf düzeninden, avcı koluna geçişi sağlayan yanaşık düzen hareketlerine ağırlık verilmesidir<sup>10</sup>.

Düşmanın coğrafi konumu ve büyüklüğüne uygun taktiğin belirlenmesi, XVIII. yüzyıl Avrupa'sındaki askerî mahfillerde en çok tartışılan konulardan birisiydi<sup>11</sup>. Topçu birliklerinin orduya entegre edilmesi ise bu meselenin en

---

<sup>8</sup> XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren geliştirilen yeni tip tüfekler, herkesin rahatlıkla kullanabileceği basit bir mekanizmaya sahipti. Sık sık tutukluk yapmalarına rağmen bunlar uzun süre Avrupa ordularında kullanılan standart tüfekler olarak kalacaktı. McNeill, *a.g.e.*, s. 142.

<sup>9</sup> Süngünün icadı ve değişen taktik formasyon konusunda bkz. [http://napoleonistyka.atspace.com/infantry\\_tactics\\_2.htm#\\_bayonet\\_charge\\_bayonet\\_fight](http://napoleonistyka.atspace.com/infantry_tactics_2.htm#_bayonet_charge_bayonet_fight).

<sup>10</sup> Bu konuda bkz. Guibert, *a.g.e.*, s. 25-26. İki düzen arasındaki geçişleri en iyi uygulayabilen ordu, hiç şüphesiz Prusya neferlerinden oluşmaktaydı.

<sup>11</sup> *Frederick the Great on the Art of War*, ed. ve çev. Jay Luvaas, New York 1999, s. 141 vd.

## XVIII. YÜZYILDA TAKTİK DEĞİŞİM

önemli veçhesini oluşturuyordu. Nitekim topçuların piyade birliklerinin arasına yerleştirilmesi, destek atışlarıyla taarruz esnasında daha etkili kullanılmalarını sağlayacaktı. Dolayısıyla süvari birlikleriyle beraber saldırının, en hızlı unsuru olan topçuların hareketliliğinin artırılması şarttı. Tam da bu sırada Gribeauval'in döktürdüğü hafif toplar imdada yetişti<sup>12</sup>. Cephane ve yedekleriyle birlikte kolaylıkla nakledilebilen yeni nesil toplar, savaş alanında düşmanın konumuna göre kolaylıkla yer değiştirebiliyordu. Dolayısıyla muharebe başlamadan temel direktifleri alan topçu bataryaları, genel komuta kademesinden yarı bağımsız olarak atışlarını düzenleyebiliyor, belirli noktalarda ateş güçlerini yoğunlaştırabiliyor ve en önemlisi düzeni bozulan düşman mevzilerini kolaylıkla vurabiliyordu.

Düşmana yapılacak saldırılarda eldeki gücün tamamının bir seferde kullanılması ya da kullanılmaması, orduların barındırdığı nefer sayılarının hızla yükseldiği XVIII. yüzyılın taktik tartışmalarının bir diğer gözde konusuydu. II. Friedrich ve takipçileri “*düşmana dayatılan ve askerî gücün en seçkin unsurlarının vurucu güç olarak kullanıldığı, diğer birliklerin muharebeye sokulmaksızın yedekte tutuldukları*” eğik düzenin<sup>13</sup> (*oblique ordre*) önde gelen savunucularıydı. Bir diğer grup ise “*birliklerin, düşman ordusunun cephesine karşı paralel bir biçimde tertiplenerek muharebeye bu cephenin tüm unsurlarıyla birlikte girilmesine*” dayanan paralel düzenle<sup>14</sup> savaş meydanına çıkılmasından yanaydı. Fakat asker sayılarındaki hızlı artışla doğru orantılı olarak cephe hattının giderek genişlemesi, paralel düzene sahip iki ordunun karşılaşmasını coğrafi açıdan imkansızlaştırmaktaydı. Bunun yanı sıra paralel düzende ülkenin kaderinin, geri dönüşü olmayan tek bir harekâta bağlanması askerî uzmanların uygulamada çekingen davranmasına yol açmaktaydı. Sonuçta kazanan, Jena mağlubiyetine ya da Clausewitz'in<sup>15</sup> sahneye çıkışına kadar, öğretileri birer dogma olarak kabul edilen II. Friedrich ve takipçileriydi.

---

<sup>12</sup> Jeff Kinard, *Artillery: An Illustrated History of Its Impact*, California 2007, s. 148 vd.

<sup>13</sup> Luvaas, *a.g.e.*, s. 176 vd.

<sup>14</sup> Guibert, *a.g.e.*, s. 291 vd.

<sup>15</sup> Carl von Clausewitz'in taktik formasyon konusundaki görüşleri için *savaş üzerine* yazdığı kitaptan ziyade 1936 senesinde Berlin'de yayımlanan *Die wichtigsten Grundsätze des Kriegsführens zur Ergänzung meines Unterrichts bei seiner königlichen Hoheit dem Kronprinzen* (Majesteleri Kraliyet Veliâht Prensine Verdiğim Dersleri Tamamlayan Savaş Sanatının En Önemli Kaideleri) başlıklı çalışmasına bakılmalıdır.

## B. Avrupa Taktik Formasyonu Karşısında Osmanlı Ordusu

Her ne kadar XVIII. yüzyıl Avrupa askerî literatürü, Osmanlıların taktik alandaki değişimin tamamıyla dışında kaldığına dair örneklerle dolu<sup>16</sup> olsa da bilhassa Rusya ile girdikleri savaşlar Osmanlıların Avrupa’da taktik alanında yaşanan değişimi en acı yoldan öğrenmesini sağlamıştır. Osmanlı sipahilerine karşı yüzyıl başlarından itibaren Kazak süvarilerini kullanan Ruslar, yavaş yavaş geniş düzlüklerdeki üstünlüğü ele geçirmeye başlayacaktı. Zira Prut harbinden sonra Osmanlı orduları açık alanda Ruslarla mücadele edemez duruma düşmüştü<sup>17</sup>. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında *derin düzenden* vazgeçerek orduyu daha küçük parçalara ayıran Ruslar, Osmanlı ordusu karşısındaki hareket üstünlüğünü tamamen ele geçirmişti. Osmanlı ordusunun 1769’da Kartal’da ve 1774’de Şumlu muharebesinde yaşadığı bozgun Rusların derin düzenden, ince/hat/çizgi düzenine geçişinin bir ürünüydü. Nitekim Ahmed Resmî Efendi’nin altını çizdiği üzere “*toplari tıpkı tüfek gibi*” kullanabilen Ruslar<sup>18</sup>, ateş üstünlüğüne sahip olmuş ve kendilerine hücum eden Osmanlı süvarilerini, taktik dörtgenler arasında imha etmeyi başarmıştır. Aslında Osmanlı ordularının karşılaştığı taktik formasyon oldukça basitti<sup>19</sup>: Buna göre, “*ikişer alaydan mürettep Rus taktik dörtgenleri, aralarında 600 adım fasıla olmak üzere cepheye yerleştirilmekteydi. Rus generaller, birbirleri arasında yaklaşık 200-250 adım mesafe bulunan söz konusu dörtgenlerin arkasında, gerektiğinde kullanılmak üzere birer süvari birliği konuşlandırılıyordu. Bu şekilde birbirinin ardı ardına üç hat oluşturacak şekilde sıralanan ordunun*

<sup>16</sup> Bu konuda bkz. Manfred Rauchensteiner, “The Development of War Theories in Austria at the End of the Eighteenth Century”, *East and Central European Society and War in the Pre-Revolutionary Eighteenth Century*, ed. G. Rothenberg - B. Kiraly - P. Sugar, New York 1982, s. 75-81 ve Thomas Scheben, “Schwendi, Montecuccoli, Kinsky: Analysen der osmanischen Kriegsmacht vom 16. bis zum 18. Jahrhundert”, *Ciêpo Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi VII. Sempozyumu Bildirileri*, ed. J. Bacqué-Grammont - İ. Ortaylı - E. Donzel, Ankara 1994, s. 201-213.

<sup>17</sup> Georg Wilhelm Valentini, *Die Lehre vom Krieg*, III (*Der Türkenkrieg*), Berlin 1822, 17.

<sup>18</sup> Virginia Aksan, *Ahmed Resmî Efendi*, çev. Ö. Arıkan, İstanbul 1997, s. 127-128.

<sup>19</sup> Krokinin gösterdiği tertiplenme ile büyük bir benzerlik gösteren, Mareşal Rumiyantsev ve General Münich’in geliştirdiği söz konusu taktik formasyon ve General Suvorov’un 1788-1792 harbindeki uygulaması konusunda bkz. K. Osipov, *Alexander Suvorov*, çev. E. Bone, Londra 1941, s. 45, 66-67, 85 vd. Bu konuda ayrıca bkz. William Deans, *History of the Otoman Empire from the Earliest Period to the Present Time*, Edinburgh 1854, s. 166-167.

## XVIII. YÜZYILDA TAKTİK DEĞİŞİM

*üçüncü hattı yedeklere ayrılmıştı. Topçular ise cephe hattında oluşturulan tahkim edilmiş bölgede bulunmaktaydı*<sup>20</sup>.

Ateş üstünlüğünü ele alarak Osmanlı mevzilerine doğru harekete geçen Rus taktik dörtgenlerine karşı yapılan süvari ve piyade taarruzları genellikle başarısızlıkla sonuçlanmaktaydı<sup>21</sup>. Buna mukabil talimin kazandırdığı yürüyüş disipliniyle hatları bozmadan Osmanlı ordusu üzerine hücum eden Ruslar, piyade birlikleriyle eşgüdümlü olarak devreye soktukları Kazak hafif süvari akınları ve hafif topların etkili kullanımıyla başarı kazanıyordu<sup>22</sup>. Rus taarruzuna karşı XVIII. yüzyıl ortalarında Osmanlı neferlerinin mevzilerini koruyabilmek amacıyla uyguladığı taktik organizasyon, Avrupa ordularının Yedi Yıl Savaşlarından (1756-1763) elde ettiği tecrübeleri yansıtmaktaydı. Tıpkı Avrupalı hasımları gibi top metrislerini cephe hattına yerleştiren Osmanlılar, süvarileri de eşit bir biçimde iki kanata paylaştırmaktan vazgeçmişti<sup>23</sup>. Mevzide bulunan piyadeler ise üstlerine gelen taktik dörtgenlere

<sup>20</sup> Valentini, *a.g.e.*, s. 24-25.

<sup>21</sup> Rusların, Temmuz 1773 tarihindeki Silistre kuşatması esnasındaki bir muharebenin Enverî Efendi tarafından tasviri bu konuda iyi bir örnek teşkil etmektedir: Nitekim Ruslar "...taburların tanzîm ve dört beş koldan süvâri ve piyâdesini kasaba üzerine sevk ü takdîm eyleyüb dâ'iren mâ-dâr Silistre'yi ihâta ve a'sâkir-i İslâm tarafından dahî ba'zıları esb-rân olarak tabur-ı 'adâya ihtilâta mübâderet eylediler. [Rusların taktik dörtgenlerine yapılan saldırının başarısız olmasının sebebi] düşmen-i dînin dâima şerâre-feşanlıktan gayri kârî olmamağın müstashabı olan yetmişden mütecâviz topları ile yigirmi beş bin mikdârı tüfenklerine bir fitilden ateş virüb sanâyi'-i şu'le-bâzide olan mehâretin icrâ iderek **ayak ayak** 'asâkir-i İslâm metrisleri üzerine ikdâm [olmasıydı] ve gürûh-ı muvahhidîn tarafından dahî taraf taraf mukâbeleye teşmîr-i sâk-ı ihtimâm olunub düşman taburlarının kurşun menzilinden karîb mahallere geldiği Silistre ser'askeri Osman Paşa ve kulkethüdâsı ve çavuşbaşı ve sâ'ir rü'esâ-yı 'askerin manzûrları oldukda her taraftan kümât-ı muvahiddini teşvîk ve a'sâb-ı gayret ve hamiyetlerin tahrik iderek Âllah Âllah gûyân müşrikîn-i hâsîrîn taburları üzerine şitâbân oldular... [düşman taburlarınca püskürtüldükten sonra Osmanlı neferleri son çare olarak Rusların süngü taarruzuna benzer bir biçimde] ...sufûf-ı a'dâya havâle-i seyf-i bettâr idelim imdâd-ı bâri-yârî edüb havene-i dîn-i ebed-karârın cem'iyeti târûmâr olub dil-hâh üzre ahz-i sâr" etmeye çalışmışlardı. Bu konuda bkz. Muharrem Saffet Çalışkan, *Vekâyi'nüvis Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin 1. Cildinin Metin ve Tahlîli (1182-1188/1768-1774)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 400-401.

<sup>22</sup> Aksan, *a.g.e.*, s. 150-151.

<sup>23</sup> Piyade, topçu ve süvari sınıflarının birbirlerini desteklemesine engel teşkil eden topçu bataryalarının piyadeler arasına ve süvari birliklerinin ordunun kanatlarında konuşlandırılması, devrin taktik formasyonu açısından ciddi problemleri beraberinde getiriyordu. Yedi Yıl savaşlarından elde edilen tecrübeleri kaleme alarak, taktik formasyon

şu düzenle ateş açmaktaydı: “*metrisde kat tabir olunan budur ki, altı zir’a genişliği olmayan metrisde on adam birbiri ardına durub ilerü devran iden adam yassılaya*<sup>24</sup> *basub tufeng atub cümleinin ardına gidüb anın ardında[n] öbürü çıkub kezalik atarak birbiri ardınca atarlar evvel atan tufengini toldurub yine sıra geldikde atar bu vechle tufeng atmanın ardı hiç kesilmeyüb ber-karar atılır eğer düşman hafif olur ise beş kat dahi kıfayet ider*<sup>25</sup>”. Dolayısıyla General Suvorov’un “*Türk başıbozuklar*” ve “*Rusların ince/çizgi/hat düzeni*” arasında kesin bir ayrıma gitmesi<sup>26</sup>, XVIII. yüzyılda Osmanlı ordusu konusunda yapılan diğer genellemelerden daha fazla bir anlam ifade etmemektedir. Yapılan genellemeler ve Osmanlı ordusunun taktik organizasyonu arasındaki farkı, aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan muharebe alanı krokisi çok daha net gösterecektir.

## C. Bir Osmanlı Muharebe Alanı Krokisi

### I. Krokiye Dair Genel Hususlar

Makaleye konu olan muharebe alanı krokisi, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü’nde 3381 numarayla kayıtlı bir mecmua içerisinde bulunmaktadır<sup>27</sup>. 1768 ilâ 1783 tarihleri arasında kaleme alınmış kayıtları içeren söz konusu mecmuada, buyuruldu örneklerinden, çeşitli takrirlere, Boğaz tahkimatlarıyla ilgili kayıtlardan, nizamnâmelere, XVIII. yüzyıldaki Rus ordu organizasyonuna dair envanterlerden, bilhassa 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi esnasında serhat kalelerinde görevlendirilen neferât sayılarına varıncaya kadar çeşitli konularda önemli bilgiler yer almaktadır. Bu bağlamda üzerinde her

---

ve ordu organizasyonunda değişiklikler yapılmasını öneren XVIII. yüzyıl askerî düşünürlerinin en önemlilerinden birisi olan Henry Lloyd’un (1729-1783) bu konudaki yazıları için bkz. *War, Society and Enlightenment, The Works of General Lloyd*, ed. Patrick J. Speelman, Leiden 2005, bilhassa “Continuation of the History of the Late War in Germany between the King of Prussia and the Empress of Germany and Her Allies” başlıklı risalenin ikinci kısmı.

<sup>24</sup> Yaklaşık bir insan boyunda derinliğe sahip olan mevzide, ateş edebilmek için oluşturulan basamak.

<sup>25</sup> “*Zağra Za’imi Pir Ahmed Beg’in inhâstı*” için bkz. *Mecmu’a-yi Vek’ayi ve Nizamât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, nr. 3381, vr. 31b.

<sup>26</sup> Zikreden Virginia Aksan, *The Ottoman Wars, An Empire Besieged*, Londra 2007, s. 168.

<sup>27</sup> *Mecmu’a-yi Vek’ayi ve Nizamât*, vr. 33a.



## XVIII. YÜZYILDA TAKTİK DEĞİŞİM

hangi bir tarih bulunmasa da mecmuanın içerdiği kayıtlar göz önünde bulundurulduğunda krokinin XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ve III. Selim devrinden önce çizildiğine hükmedilebilir. Krokinin tarihî bağlam içerisinde incelenmesinden elde edilen sonuçlar da bu hükmü doğrulayacak niteliktedir. Söz konusu inceleme ayrıca, bu dönemde Osmanlı ordusunun uyguladığı taktik formasyonun, çağdaş Avrupa ordularından çok da farklı olmadığını ve hatta krokinin bugünkü benzerleriyle ortak pek çok özelliğinin bulunduğunu da gözler önüne serecektir.

Krokiye genel olarak bakıldığında ilk fark edilen unsur, çizimde değişik renk, şekil ve açıklayıcı bilgilerin kullanılmış olmasıdır. Bu durum, çizerin anlaşılabilirliğe verdiği önemi göstermektedir. Açıklamaların kırmızı mürekkeple yapılması da muhtemelen dikkat çekmek ve önem vermek kaygılarından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar bir işaret bulunmasa da krokinin belirli bir ölçüğe göre çizildiği görülmektedir. Zira top menzillerini gösteren çizgilerin uzunluklarının birbirinden farklı olması ve birlikleri gösteren kutuların uzunluklarının içerdikleri birlik sayısına göre değişmesi bir ölçüğün varlığını hissettirmektedir.

Kroki üzerinde top metrislerinden kuzeye doğru çizilen çizgilerden iki adedinin diğer çizgiler gibi birer gülle ile bitmemesi bu çizgilerin kuzeye doğru devam ettiğini göstermekte, Osmanlı belgelerinin üst kısmında genellikle görülen başlangıç cümleleri ve *hüve* işaretinin krokide bulunmaması da krokinin bir üst parçası olabileceğini akla getirmektedir. Belgenin üst kısmının kesilmiş olması da elbette öne sürülebilir. Ancak krokide kullanılan işaret ve çizgilerle birliklerin muharebede yapacakları görevlerinin belirtildiği kuşkusuzdur. Günümüzdeki askerî krokilerde de hem tertiplenme, hem manevra ve hem de birliklerin görevleri belirtilmektedir<sup>28</sup>.

Krokideki birlikler, tıpkı devrin Rus orduları gibi, ikisi muharip biri yedek olmak üzere üç kademe şeklinde tertiplenmiştir<sup>29</sup>. Birinci hattın<sup>30</sup>, birbiri

---

<sup>28</sup> Ayrıntısı için bkz. *MT-8 Silahlı Kuvvetler Askerî İşaretler Talimnamesi*, Ankara 1986, s. 3-4, 12.

<sup>29</sup> Bu düzen Sovyet askerî doktrini içinde de korunmuş ve batı askerî doktrini ile arasındaki temel farklardan birisini teşkil etmiştir.

gerisinde üç mevzi şeklinde tutulması ile derinliğine bir savunma düzeni alınmıştır. Meydan muharebelerinde her iki taraf için başat hedef, karşı tarafın başkomutanı ve ağırlıkları olduğundan burada alınan temel düzen savunmadır. Osmanlı ordusunun, ikinci hattı kuvvetli bir şekilde işgal etmesi sebebiyle, kabaca kendisinden daha güçlü bir kuvvetle karşı karşıya olduğu düşünülebilir. Derinliğine savunma düzeni ile hem seraskerliğe ve birinci hatta, geriden yapılacak saldırılara karşı, hem de birinci hattaki birliklerin gerektiğinde takviyesi, kayıplarının karşılanması için tedbir alınarak düşmanın karşı taarruzları önlenmeye çalışılmıştır. Nitekim derinliğine savunma bu gün de uygulanan bir prensiptir<sup>31</sup>.

Piyade birliklerinin birbiri gerisinde, ilk anda çatışmaya girmeyen yedek birliklerin/dümdâr bulunduğu üçüncü hattı dışarıda bırakırsak, iki hat halinde gösterilmesi, Osmanlı komuta kademesinin çakmaklı tüfeklerin kullanımını takiben uygulanan ince düzenden haberdâr olduğuna işaret etmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere çakmaklı tüfeklerin kullanımından önce piyade birliklerinin etkili yayılım ateşi açabilmesi için hat ve hatları oluşturan birliklerdeki saf sayısı çok daha fazlaydı. Yeni çakmaklı tüfekler, piyadelere daha hızlı ve etkili ateş açma yeteneği kazandırdığından piyadelerin daha az saf halinde kullanılması<sup>32</sup> tercih edilmiştir<sup>33</sup>. Saf sayısının azaltılması ise cephe hattını, Avrupa'daki taktik formasyona uygun bir şekilde genişletmiştir.

---

<sup>30</sup> Hat kavramı, düşmanın taarruz düzenini değiştirmeden, bir başka ifadeyle topçusunun yerini ve terkiğini değiştirmeksizin saldırılabileceği derinliğe işaret etmektedir. Bu derinlik, arazinin özelliğine bağlı olarak birbiri gerisinde en az iki mevziden oluşmaktadır.

<sup>31</sup> *KKT 100-5(A), Harekat (Sevk ve Muharebe)*, 2B, Ankara 2004, s. 6-8.

<sup>32</sup> Osmanlı ordusunda ateşli silahların erken tarihli kullanımı konusunda bkz. Feridun Emecen, "Askeri Dönüşüm Çağında Evliya Çelebi ve Ateşli Silahlar", *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul 2010, s. 91. Üç saf halinde yayılım ateşi açan yeniçeriler ve yayılım ateşinin Osmanlı ordusundaki kullanımı için ayrıca bkz. ayn.yzr., "Ateşli Silahlar Çağı: Askeri Dönüşüm ve Osmanlı Ordusu", *a.g.e.*, s. 58 ve Günhan Börekçi, "A Contribution to the Military Revolution Debate: The Janissaries Use of Volley Fire During the Long Ottoman-Habsburg War of 1593-1606 and the Problem of Orgins", *Acta Orientalia*, sayı 59 (2006), s. 407-438.

<sup>33</sup> Knud J. V. Jespersen, "Baltık'ta Savaş ve Toplum, 1500-1800", *Top, Tüfek ve Süngü, Yeni Çağda Savaş Sanatı, 1453-1815*, ed. J. Black, çev. Y. Algon, İstanbul 2003, s. 226.

## II. Topçular

Krokide gösterilen topçu birlikleri incelenirken öncelikle bu çağdaki topçuların görerek atış yaptıkları ve menzillerinin de 200-900 metre arasında olduğu dikkate alınmalıdır<sup>34</sup>. Top metrisleri içerisinde, noktadan daha büyük ve içi dolu dairelerle büyük bir ihtimalle top sayıları gösterilmektedir. Bu metrislerden çıkan çizgilerin sonunda bulunan dairelerin ise topların menzillerini gösterdiği kabul edilebilir. Zira günümüzde de topçu sınıf işareti olarak gülle kullanılmaktadır<sup>35</sup>.

Top metrislerinin diğer birliklerin aksine tek renkle gösterilmesi, bu birliklerin tamamının aynı askerî teşkilata ait olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Krokide, merkez metrisme 21, sağ kanatta 26, sol kanatta ise 27 top, toplamda 74 top bulunmaktadır. Bu topların onar kişilik mürettebatı olduğu kabul edilirse 740 topçu neferi, bunlara subay ve karargâh unsurları da eklenirse en az 900-1.000 topçunun varlığından söz edilebilir<sup>36</sup>. Bu bağlamda top metrislerinde farklı sayılarda gülle işareti bulunması, bu güllerin o metrislerdeki top/topçu birliklerini gösterdiğine işaret etmektedir.

Krokide, topların tamamının aynı bölgeye ve aynı hat üzerine konuşlandırılmaması dikkat çekici bir ayrıntıdır. Nitekim böyle bir durumda Guibert'in de belirttiği üzere "*düşmana çok cazip bir hedef göstermiş olma hatasına düşülür. Burada ifade edilmek istenen, birbirlerinden çok uzak olmayan birçok bataryanın ateşini aynı noktalarda toplamaktır. Eğer arazi müsait ise bataryaların aynı hat üzerinde bulundurulmamasına dikkat edilmelidir. Çünkü o takdirde düşman topçuları bu mesafeyi bir kez tutturduğu takdirde sırayla tüm bataryaları ateş altına alabilir*"<sup>37</sup>.

Top metrislerinden gülle sayısı kadar çizginin öne ve yanlara doğru uzatılması ve bir gülle ile sona ermesinin bu top/topçu birliğinin ateş edeceği

<sup>34</sup> B. P. Hughes, *Firepower, Weapons Effectiveness on the Battlefield, 1630-1850*, New York 1997, II-B, 29-43.

<sup>35</sup> *MT-8*, s. 9.

<sup>36</sup> III. Selim devrinde her bir topun bir ustası, bir usta yamağı ve sekiz neferi bulunmaktaydı. Bu konuda bkz. Fatih Yeşil, *Nizâm-ı Cedîdden Yeniçeriliğin Kaldırılışına Osmanlı Kara Ordusunda Değişim, 1793-1826*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 55.

<sup>37</sup> Guibert, *a.g.e.*, s. 255-256.

istikameti gösterdiğini söyleyebiliriz. Bugün de görerek ateş eden silahlar için benzer çizimler kullanılmaktadır<sup>38</sup>. Aynı top metrisinden çıkan ateş istikamet çizgilerinin farklı uzunlukta olması üç şekilde yorumlanabilir: Galip ihtimal, top metrislerinde farklı çap ve özellikte toplar bulunmaktadır. Bu sebeple topların etkili menzilleri farklı olduğundan ateş istikamet çizgilerinin farklı uzunluklara sahip olması tabiidir. Zira serasker, top metrislerine farklı çaplarda, farklı mesafelere ateş edebilen toplar yerleştirerek düşmanın hareketliliği ve derinliği karşısında daha etkili bir ateş gücü elde etmeyi hedeflemektedir. Daha zayıf bir ihtimalle, top metrislerinde aynı türden toplar vardır; fakat topların yalayıcı ateş yapması sebebiyle, arazinin yüksekliğine bağlı olarak, güller farklı mesafelerde toprağa çarpmakta ve bu nedenle ateş istikamet çizgileri farklı uzunlukta çizilmektedir. Bir diğer zayıf ihtimal ise, yine top metrislerinde aynı türden toplar bulundurulduğu varsayımı üzerine inşa edilebilir. Nitekim arazi, düşmanın her yerden ilerlemesine elverişli olmadığından, bu çizgiler düşmanın yaklaşabileceği yerlere kadar uzatılmış ve dolayısıyla aynı tür topların ateş istikamet çizgileri farklı uzunlukta çizilmiştir.

Topların sorumluluk çizgilerinin, yan metrislerdeki topların sorumluluk çizgilerinin ötesine geçirilmesi suretiyle metrislerin ateş sorumluluk sahaları birbiri üzerine bindirilmiştir. Topların sorumluluk çizgilerinin birbiri üzerine bindirilmiş olması muhtemelen, her bir topun sorumluluk sahası sınırlarındaki düşmana ateş açmada yaşanabilecek tereddütleri gidermek, düşmanın muhtemel yaklaşma istikametlerini yoğun ateş altına almak ve hatta cephenin ortasında bulunan seraskerliği sağ ve sol kanatlardan yapılacak saldırılara karşı korumak gibi farklı taktik anlayışlardan kaynaklanmaktadır. Bu tekniğin, günümüzde de bir ateş kontrol tedbiri olarak kullanıldığı yeri gelmişken belirtilmelidir<sup>39</sup>.

Metrislerin düşmana yandan ateş edebilecek şekilde yerleştirilmesinin, düşmanın ateş baskısı altında da ateş etmeye devam edilebilmesi düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir ki, ilk defa II. Friedrich tarafından tasarlanan bu taktik anlayış, bugünde uygulanan bir yöntemdir.

6, 7 ve 18 numaralı metrislere, batılarındaki metrislerin ön ve yanlarına doğru ateş sorumluluğu verilmesi, söz konusu metrislerin daha yoğun bir

---

<sup>38</sup> Bir örnek için bkz. *KKT 7-91(A) Tanksavar Birlikleri Taktiği*, Ankara 2007, s. 6-36.

<sup>39</sup> *KKT 7-91(A)*, s. 6-27.

## XVIII. YÜZYILDA TAKTİK DEĞİŞİM

düşman hücumuna maruz kalacağından düşünülmesinden neşet etmiş olmalıdır. Böylece bu metrislere ilave ateş desteği sağlanarak bugün *karşılıklı destek* olarak isimlendirilen prensip gerçekleştirilmiştir<sup>40</sup>. Buna mukabil 7, 12 ve 18 numaralı metrisler arasındaki bölgeye, bu metrislerden açılacak yoğun ateşle düşmanın yaklaşması önlenmeye çalışılmakta ve/veya bu bölgeye giren düşmanın burada imha edilmesi amaçlanmaktadır. Zira bu bölgeden geçecek düşman, hem merkezi ve en kuvvetli topçu metrisini kuşatabilir, hem de bundan daha kritik bir manevra yaparak seraskerliği ele geçirmek suretiyle savaşı kazanabilir. Bugün tank imha bölgesi olarak adlandırılan bu ateş kontrol tedbiri, savunmanın devamlılığını sağlayan bir unsurdur<sup>41</sup>.

Topçuların hemen gerisine piyade birliklerinin yerleştirilmiş olması ise düşman taarruzlarına karşı bir tedbir getirmek düşüncesinden kaynaklanıyor olsa gerektir. Hele merkez metrisin gerisindeki piyade birliklerinin (13 ve 28 numaralı) merkez ordusu içinde yer alan unsurlardan seçilmiş olması, ayrıca el humbarası atma yeteneğine sahip 17 numaralı piyade birliklerinin burada konuşlandırılması, hem merkez metrisin hem de seraskerliğin güvenliğine verilen önemi göstermektedir.

### III. Piyade Tüfenkçiler

Piyade tüfenkçilerin (13 ve 28), Osmanlı merkezî ordu teşkilatı içerisinde yer alan askerler olmaları kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla bunların, orduyu oluşturan diğer neferlere göre daha donanımlı ve daha etkili birlikler olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda piyade tüfenkçilerin seraskerliğin sağ ve soluna yerleştirilmiş olmaları bunun en bariz göstergesi olarak kabul edilmelidir. Daha önce de belirtildiği gibi seraskerlik bu tip muharebelerde ordunun bugünkü deyişle ağırlık merkezini teşkil etmektedir<sup>42</sup>.

Bu birliklerin birbiri gerisinde üç çizgi üzerinde 10 nokta ile hiza ve istikametli olarak gösterilmesi düzenli üç saf halinde olduklarına yorulabilir. Bu noktaların manga, bölük veya tertibi gösterebileceği söylenebilirse de top metrislerinden çıkan çizgilerin topların menzilleri ile ilişkisi göz önüne

---

<sup>40</sup> KKT 7-91(A), s. 6-27.

<sup>41</sup> KKT 7-91(A), s. 4-14.

<sup>42</sup> Daha ayrıntılı bilgi için bkz. KKT 100-5(A), s. A-1.

alındığında, bu noktaların mangaları temsil edebileceği akla daha yatkın gelmektedir. Nitekim 200-900 metre arasında değişen top menzilleri<sup>43</sup> ile saf düzenindeki piyade mangalarının yedi ilâ on metre civarındaki cephesi arasında yapılacak bir karşılaştırma bu analizi doğrulamaktadır. Mangaların on katı neferin görev yaptığı bir bölümün yaklaşık 100 metre cephesi olduğu kabulünden hareketle, muharebe alanının genişliğinin yaklaşık 1.100 metre, derinliğinin ise 750 ilâ 800 metre arasında değiştiği ve nihayet birinci hatla ikinci hat arasındaki mesafenin yaklaşık 200 metre olduğu söylenebilir. Bu rakamların *eski rejim* ordularının genel tertiplenmelerine uygun olduğu ayrıca belirtilmelidir<sup>44</sup>.

13 ve 17 numaralı birliklerin ilerisinde daha seyrek olarak yerleştirilmiş mangalardan oluşan bir başka hattın varlığı görülmektedir. Söz konusu mangaların varlığı bölgeden kuvvetli bir düşman taarruzu beklendiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla bu kesimde emniyeti artırmak maksadıyla düşmanı gözetlemek, ilerlemesini haber vermek gibi görevler verilebilen karakol hattının bulundurulduğu söylenebilir. Savunmayı güçlendirmeye yönelik bu tedbir daha güçlü birliklerle ve daha uzun mesafelerde bugün de alınmaktadır<sup>45</sup>.

El humbarası atabilen piyadeler (17) ile tüfenkçilerin aynı renk kodu ile gösterilmiş olması bu birliklerin aynı askerî teşkilata (merkez ordusu/yeniçeriler) mensup oldukları şeklinde yorumlanabilir. Zaten Seraskerliğin önünde bulunması da bu yorumu kuvvetlendirmektedir. Bu bağlamda sağ kanatta 50, sol kanatta 41 ve merkezde 35 olmak üzere toplamda 126 manganın varlığı söz konusudur. Krokide gösterilen her mangada ortalama 10 yeniçerinin varlığı kabul edildiğinde 1.260 ki, buna subay ve karargâh unsurları da katıldığında asgari 1.400-1.500 yeniçeri ve dolayısıyla yaklaşık üç yeniçeri ortasının varlığından söz edilebilir.

---

<sup>43</sup> Hughes, *a.g.e.*, s. 29-43.

<sup>44</sup> Peter Wilson, "Eski Rejimde Savaşlar, 1648-1789", *Top, Tüfek ve Süngü*, s. 97 ve Hughes, *a.g.e.*, s. 107.

<sup>45</sup> Daha ayrıntılı bilgi için bkz. *KKT 194-5 Zırhlı ve Mekanize Piyade Tugay Harekatı*, Ankara 1995, s. 7-30 ve 7-32.

#### IV. Piyade Tüfenkendazlar

Bu birlikler üç ayrı renk ile gösterilmiştir. Bu renk kodlarının, birliklerin aidiyetinden çok -bilindiği gibi bu birlikler savaş süresince geçici olarak tutulmuş paralı askerlerden oluşmaktadır- görevlerini gösterdiği söylenebilir. Zira aynı hat ve mevzide bulunan birlikler aynı renkle gösterilmiştir. Buradaki bir diğer ihtimal ise söz konusu renk kodlarının, birliklerin hem aidiyetini hem de vazifelerini gösteriyor olmasıdır. Nitekim aynı bölgeden ya da aynı sekban lideri tarafından devşirilen neferler birbirlerinden ayrılmaksızın cephede aynı bölgede tek bir vazife ile görevlendirilmiştir. Sağ kanatın birinci hattında 77, ikinci hattında 42, sol kanatın birinci hattında 88, ikinci hattında 39 ve merkez birinci hatta 34, ikinci hatta 42 olmak üzere krokide toplam 322 manga gösterilmiştir. Tüfenkendazların her bir mangasında 10 askerin bulunduğu kabul edildiğinde 3.220 buna subay ve karargâh unsurları da eklendiğinde asgari 3.400-3.500 tüfenkendazın varlığından söz edilebilir.

Bu birlikleri gösteren bazı işaretlerde (11 ve 10) safları gösteren çizgilerdeki manga işaretlerinin istikametçe çapraz olmalarının bu birliklerin mevcutlarındaki eksikliklerden kaynaklandığı düşünülebilir. Zira aynı sayıda mangası olan birliklere verilen sorumluluk sahaları neredeyse aynıdır. Buradaki bir başka ihtimal ise mangalardaki neferlerin eğitimsizlikleridir. Nitekim bu mangaların, öndeki mangaların sağ veya solunda olması, yaylım ateşi açma konusunda eğitimsiz olabileceklerine işaret edebilir. Bu durum ayrıca az sayıda neferden müteşekkil mangaların, yaylım ateş yerine daha uzun mesafeye daha etkili ateş açmalarına olanak sağlayan ve tıpkı günümüzde kullanılan piyade tüfekleri gibi altı yiv ve setli (*şesli*) tüfeklere sahip oldukları şeklinde de yorumlanabilir.

#### V. Süvariler

Süvari birliklerini göstermek için beş ayrı renk kodu kullanılmıştır. Osmanlı askerî teşkilatının iki ana unsurdan oluşması sebebiyle, bu gösterimin birliklerin kimliklerinden ziyade görevlerini göstermesi kuvvetle muhtemeldir. Zira aynı hat ve mevzide bulunan birlikler aynı renkle gösterilmiştir. Krokide, sağ kanat birinci hatta 58, ikinci hatta 57, sol kanat birinci hatta 76, ikinci hatta 57 ve merkezde 46 olmak üzere toplam 294 manga süvari neferi

gösterilmektedir. Bir manganın 10 kişiden oluştuğu düşünüldüğünde 2.940, bunlara subay ve karargâh unsurları da eklendiğinde asgari 500'ü kapıkulu olmak üzere 3.300-3.500 civarında süvari olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla krokide, biri tımarlı sipahi olmak üzere en az 5 süvari ortası bulunduğu söylenebilir. Süvari birliklerini göstermek için çizgi üzerinde kullanılan işaretin (mim ?) hangi anlama geldiği buradaki bir diğer önemli problemdir. Nitekim işaretin ucu dost tarafı göstermektedir ve bu sebeple bir silah veya teçhizatı simgelemesi mümkün görünmemektedir. Geriye bu işaretin bir kelime veya rumuzu ifade edebileceği ihtimali kalmaktadır ki, akla gelen ilk ihtimal müsellemlerdir. Ancak yaya ve müsellemlerin krokinin muhtemel çizim tarihinden çok önce lağvedilmiş olması bu ihtimali zayıflatmaktadır.

Süvari birliklerinin sağ ve sol kanatlarda yoğunlaşması üç hususu akla getirmektedir: Öncelikle bu birliklerin, muharebenin ilk safhasında düşmanı yanıltmak için yalancı akın yaptıktan sonra (*Turan Taktiği*) ikinci hatta çekilmesi imkan dahilindedir. Nitekim ikinci hatta bulunan süvari birliklerinin (31, 32, 33, 35, 36, 38), birinci hattaki süvari birliklerinden farklı olarak saflarının ilerisine karakol çıkarmış olarak çizilmeleri, bu birliklerin görevlerini icra etmelerini müteakip ikinci hatta çekilerek dinlendirilecekleri ya da yeniden düzenleneceklerini düşündürmektedir. İkinci ihtimal ise, dost ateşlerden etkilenmemeleri için süvariler yoğun olarak piyadelerden uzakta, kanatlarda konuşlandırılmıştır. Son olarak, muhtemel düşman taarruzlarını kırmak için yapılacak karşı taarruzlarda kanatlardan merkeze doğru bir manevra yapabilmeleri amacıyla süvariler, yoğun olarak kanatlara yerleştirilmiş olabilir ki günümüzde de bu tertiplenme biçimi karşı taarruzların yapılmasında kullanılan temel formasyonlardan birisidir<sup>46</sup>. Krokide gösterildiği üzere süvari birliklerinin eşit bir şekilde kanatlara dağıtılmaması, çağdaş Avrupa ordularının uyguladığı taktik organizasyonla da büyük benzerlik içerisindedir. Nitekim en temel özelliği hareket kabiliyeti ve sürati olan bir sınıfın, tamamıyla cephe hattının ortasına ya da kanatlara yerleştirilmesi, sınıflar arası eşgüdümün sağlanmasında büyük problemler yaşanmasına sebep olmaktadır. Buna mukabil, Yedi Yıl Savaşlarında sıkça gözlemlendiği üzere kanatlarda sıkışan süvari neferleri, düşman piyadesi tarafından önce kuşatılmakta daha sonra da

---

<sup>46</sup> KKT 194-5, s. 7-82; 7-83.



## XVIII. YÜZYILDA TAKTİK DEĞİŞİM

yok edilmekteydi. Oysa süvariler, ordunun kanatlarına ve cephe hattında bulunan piyadelerin arasına ve ardına dengeli bir biçimde yerleştirilerek, bu sınıf için hayati olan hareket alanı kazanılmış oluyordu. Gerekli hareket serbestisine sahip bir şekilde kanatlarda konuşlandırılan süvari birlikleri, sadece taarruzî manevralarda kilit bir rol üstlenmiyordu. Bunun yanı sıra düşman süvarisinin kanatlara açılarak, orduyu kanatlardan kuşatmaya veya vurmaya dönük manevralarına karşı yapılan savunma harekâtlarında da süvariler kilit bir rol üstleniyordu.

### Sonuç Yerine

Krokinin verdiği bilgilere istinaden Osmanlı ordusu yaklaşık 1.500 yeniçeri, 500 sipahi ve 1.000 topçu olmak üzere 3.000 kapıkulu, 3.000'i sipahi olmak üzere 6.500 eyalet askeri, toplam 9.500 muharip asker ile savaşa katılmış görünmektedir. İlk bakışta bu rakam bir tek muharebe için olsa dahi az gibi görünebilir. Ancak kroki sadece muharip unsurları içermektedir. Kaldı ki, 1704 Blenheim muharebesinde Franco-Bavyera ordusunun 56.000 kişi ile 5 kilometrelik bir hatta tertiplendiği<sup>47</sup> dikkate alınırsa, Osmanlı ordusunun 9500 kişi ile 1.100 metrelik bir hatta tertiplenmesi olağan olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca, seraskerliğin unsurları krokide gösterilmemiştir. Bu ve benzeri durumlar dikkate alındığında iyimser bir yaklaşımla bir muharip askerin bir yardımcı askerle desteklendiği kabul edilse bile karşımıza 20.000 gibi büyük bir rakam çıkmaktadır.

Muharebe alanının genişliğinin yaklaşık 1.100 metre, derinliğinin ise 750-800 metre civarında olduğu, birinci hatla ikinci hat arasındaki mesafenin yaklaşık 200 metre olduğu kabul edilebilir. Birinci hatla ikinci hat arasındaki mesafenin yaklaşık 50-100 metre civarında olan piyade tüfeği menziline<sup>48</sup> iki kat fazla olması, düşmanın aynı anda ikinci hatta etki edemeyeceğini göstermesi açısından oldukça anlamlıdır. Bu bağlamda ikinci hat için yapılan yer seçiminin, burada konuşlandırılan birliklerin vazifesine uygun olduğu söylenebilir<sup>49</sup>.

---

<sup>47</sup> Wilson, *a.g.e.*, s. 97.

<sup>48</sup> Hughes, *a.g.e.*, s. 26-30.

<sup>49</sup> *KKT 194-5*, s. 7-5.

Osmanlı kuvvetlerinin geleneksel şekilde merkez, sağ ve sol kanat şeklinde teşkilatlandığı ve kuvvetlerini bu teşkilatlanmaya uygun olarak iki hat şeklinde tertiplelediği, bu kuvvetlerden ikinci hattaki birliklerine bugünkü manada ihtiyat görevleri verdiği görülmektedir: “...*hem dümdârlık eder hem ileride olan ‘askerden şehid vak’i olur ise veyahûd ileride olan sufûfun birine za’âf târî olur ise bu mahaldeki ‘asker hem yerine vaz’ ve hem imdâd olunur*”. Osmanlıların kuvvetlerini teşkilatlandırırken düşmanın hareket tarzını ve vazifesini dikkate aldığı, kuvvetlerinin çoğunun sol kanatta olmasından, sağ kanatta düşman taarruzlarını kırmak ve karşı taarruzlar yapmak için tertiplenmesinden belli olmaktadır. Kanatlardan birisine ağırlık verilmesi, aynı zamanda çağdaş Avrupa ordularının sıklıkla uyguladığı eğik düzenin Osmanlı ordusu tarafından kullanıldığına dönük kanaati güçlendirmektedir. Osmanlı seraskeri, muhtemelen arazinin özelliklerini de dikkate alarak düşman güçlerinin sağ kanadını yarmaya çalışacağını beklemektedir. Zira serasker, düşman birliklerini sağ kanatta yeterli kuvvetle durdururken, sol kanattaki süvari ve piyadeleriyle düşman başkomutanlığına taarruz etmeyi düşünmüş olmalıdır. En çok süvarinin 76 birlikle sol kanat birinci hatta, en çok tüfenkçinin 50 birlikle sağ kanatta konuşlandırılması, bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir. Mevcut süvari kuvvetinin, merkezdekiler dikkate alınmaz ise neredeyse yarısının (114/248) ikinci hatta tertiplenmesi, muharebenin başında düşmanın, klasik *Turan Taktiğinin* bir gereği olarak, avantajlı olunan ve önceden hazırlanan muharebe alanına çekilmesine hizmet etmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi bu birliklerin birinci hattakilerden farklı olarak karakol çıkarmış olmaları, bu düşüncüyü desteklemektedir. Süvari ve piyadeleri eşgüdüm içerisinde kullanmayı düşünen Osmanlı seraskeri, bu harekât planı ile düşmanın üstünlüğünü kabul ederek onu engellemeye çalışmaktan ziyade düşmana üstünlüğünü kabul ettirmeyi amaçlamaktadır. Günümüzdeki ifadesiyle aktif harekâtla inisiyatif baştan itibaren elinde bulundurmak isteyen Osmanlı seraskeri, düşmana kendi istediği yer ve zamanda muharebeyi kabul ettirmek için, onu kendi harekât planına uymaya zorlamaktadır.

## XVIII. YÜZYILDA TAKTİK DEĞİŞİM

### **Abstract**

#### CHANGES IN TACTICS OF EIGHTEENTH CENTURY: THE NOTES ON AN OTTOMAN SKETCH OF THE BATTLEFIELD

This article is an attempt to show that the eighteenth century Ottoman tactic formation dwelt on the European military history judging from an Ottoman sketch of the battlefield. The paper first discusses tactic formations applied by the European armies since the beginning of the eighteenth century are described. The reaction of the Ottoman army against the changes in the European armies is also taken into consideration. The sketch showing the deployment of the Ottoman army on the battlefield is interpreted on these two basic contexts. The tasks and responsibilities of the artillery, infantry and cavalry corps in the sketch are discussed with analogies.

**Keywords:** The Ottoman Army, Artillery, Infantry, Cavalry, Tactic.

EK

Muharebe Alanı Krokisi:

